

A szászvári és a koroncói apáti címek viselői

Jelen tanulmány csupán a szászvári és koroncói apáti címek adományozásáról, azok viselőinek soráról kíván szólni, mégpedig az elérhető teljes forrásanyag feldolgozásával és annak kritikájával. Így most még nem kívánunk foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy a valóságban egyáltalán létezett-e Szászváron apátság? Ezt majd egy későbbi tanulmányban vesszük nagytitkos alá, amelynek az elején a teljes kutatástörténetet, a különféle vélekedéseket is szeretnénk felvázolni, összegezni.

Hazánkban a törökök kiűzése után egyes apátok és prépostok visszakapták az egykori javaikat, így ezek lettek a reális, vagyis javadalmas apátságok, illetve prépostságok. A középkorban egykor létező, de később rommá lett, megszűnt apátságokat és prépostságokat a király főkegyúri jogával élve csupán, mint címet kezdte el adományozni az arra érdemes egyháziaknak. Ezek a titulusok bekerültek a Királyi Kancellárián vezetett úgynevezett Királyi Könyvekbe („Libri Regii”), ahol nyilvántartották egyéb világi nemesi címekkel, birtokokkal, javadalmakkal együtt. Jó kontroll ehhez egy másik hasonló forrásanyag is, amely a Magyar Királyi Kamara Archívumában maradt fenn. Ennek az alapját szintén az említett Királyi Könyvek adták, kivonatok, másolatok formájában, amely többek között tartalmazza a püspöki, apáti, préposti és kanonoki cím adományozásokat is („Collationes ecclesiasticae”). Utóbbi adatait jelen sorok írója ugyan már régebben publikálta, de most a két forrásanyag összevetésére is lehetősége nyílt.

Az apáti cím adományozásának a folyamata mindig a püspök kezdeményezésére indult el, aki azonban a kívánt titulus megjelölése nélkül csak egy általános jelentésben kérte egy arra alkalmasnak vélt papnak a kitüntetését, és csupán annak rövid életleírását, érdemeit közölte. A cím tényleges megállapítása és adományozása főkegyúri jogával élve a királyt illette meg. A polgári átalakulást követő időszakban a vallás-, és közoktatási miniszter kivizsgáló szerepet töltött be e folyamatban, így ha az előterjesztett személyt nem

találták alkalmasnak akár el is maradhatott az adományozás. Az új címzetes apát vagy prépost az adománylevelét először annak a püspöknek volt köteles bemutatni, akinek egyházmegyéje területén feküdt a hajdani elpusztult szerzetesi intézmény. Ezt a püspök elfogadási záradékkal látta el és megengedte, hogy az apáti áldás végett saját ordináriusához forduljon. A kinevezett mindig azon püspök előtt tette le a hűségesküt, akinek egyházmegyéjéhez területileg egykor tartozott az elpusztult apátság. Így tehát a szászvári apátoknak mindenképpen a pécsi püspökhöz kellett járulniuk, még akkor is, ha amúgy az ország másik felében szolgáltak.¹

A szászvári apáti címet 1716-tól kezdték el adományozni, itt mindjárt hozzá tehetjük azt is, hogy semminemű megokolás, vagy indokolás nélkül. Először Ujfalussy Tóbiás váci kanonok nyerte azt el, aki haláláig 1739-ig viseli, majd pedig Kaló Ferenc szintén váci kanonok és püspöki helynök következett 1754-ig.²

Az új címzetes szászvári apát Bajzáth József esztergomi kanonok lett. Róla elmondható, hogy megköszönte a pécsi püspöknek, hogy apáti áldást is oszthat, de mivel tudósi vénával volt megáldva az összes akkor rendelkezésére álló rendtörténeti szakirodalmat átnézte, de sehol sem találta meg bennük a Boldogságos Szűz Máriáról címzett szászvári apátságot. A falut azért sikerült neki Baranya vármegyébe lokalizálnia. Bajzáth József 1765-től már címzetes osserói püspök, 1777-ben pedig felszentelték veszprémi megyéspüspökké.

Bajzáth József után zágrábi kanonokok következtek a kinevezettek sorában: báró Vernek József 1772-75 között, aki császári prépost is volt, majd pedig Skergatics János 1792-ig viseli ezt a titulust.³

Skergatics halálát követően Martinovics Ignác ferences szerzetes, a jakobinus eszmék magyar terjesztője, történelmünk egyik igen ellentmondásos alakja is megkapta a címzetes szászvári apát kitüntetését. 1792 februárjában még II. Lipót királytól a siklói apátság adományozását kérte, de az nem volt akkor üresedésben. Mivel II. Lipót a felterjesztést követő napon meghalt, így már nem nevezhette ki. Utóda, I. Ferenc király uralkodásának hatodik napján meghagyta a Magyar Kancelláriának, hogy Martinovics részére az adománylevelét

állítsák ki, de mivel időközben kegyvesztett lett Martinovics az udvarnál, így csupán 1792 október 8.-án készült el az okirat.⁴

A 19. század elejétől elsődleges és többnyire hiteles forrásaink az egyházi sematizmusok (névtárak) lesznek. Az alábbiakban ennek a hatvan kötetet kitevő anyagnak a teljes áttekintése és feldolgozása következik.

Martinovics 1795-ben történt kivégzése után nem biztos, hogy adományozásra került a szászvári apáti cím. Ami bizonyos, hogy 1801-től már Horváth Ferenc váradoszi plébános viseli a „Beata Mariae Virginis de Szász-Vár” titulust. Utána 1829-től a reformkor egy jeles tudós főpapja, Jordánszky Elek, fölszentelt tinnini püspök, esztergomi éneklőkanonok, apostoli protonotárius kapja e címet. Életéről és a róla elnevezett „Jordánszky-kódex”-ről is egy biográfiában már korábban megemlékeztünk.

Jordánszky Elek 1840-ben bekövetkezett halálát követően Szegfű Ferenc esztergomi kanonok és komáromi főesperes viseli néhány évig. 1843-tól Dulovics József lőcsei plébános már hosszabb ideig, egészen 1865-ig volt szászvári címzetes apát, majd üresedésbe kerül a cím, de a kiegyezés évétől már ismét adományozzák.⁵

Tehát 1867-ben Asztl Lajos, még mint tatai plébános nyeri el a szászvári apáti címet, akit 1875-ben már győri kanonokká választanak. Az ő címzetes apátsága alatt 1879-ben tartották meg a szászvári (akkor még apátságinak vélt) plébániatemplomunk centenáriumát. Erre a százéves, jeles eseményre meghívták Asztl Lajos kanonok urat is, de ő idős kora és betegsége miatt sajnos már nem tudott eljönni. 1883-ban bekövetkezett haláláig viselte a szászvári apáti címet.⁶

Ezután Zechmeister Gáspár, mint kismartoni plébános nyeri el e címet, aki 1891-től soproni éneklőkanonok, utóbb a soproni reáliskola püspöki biztosa. 1902-től Steécz György apatini plébánosként lesz jutalmazva ezzel a titulussal, aki nem sokkal később már teológiai doktor és kalocsai kanonok. 1918-ban már Michler Ferenc moholi plébánosként viseli a szászvári apáti címet, amely 1927-re üresedésbe kerül.⁷

IV. Károly király trónról történő lemondása, illetve a halála után jelentős változás következik be a címzetes apátok kinevezése tekintetében, gyakorlatilag a megyéspüspökök kompetenciájába került az adományozás. A trianoni elszakított országrészekeken egykor állott apátságok, prépostságok címeit természetesen nem adományozhatták, hisz akkor komoly retorzió következett volna be a környező kisantant államok részéről. Így az is előfordult, hogy amennyiben nem volt elegendő cím a saját egyházmegyénkben, úgy a főpásztorok „kölcsonözhettek” egymásnak a megmaradt országrészek más püspökségeinek a területéről. (Ez a „tituluskölcsonzés” egy 1934-es pápai brévé alapján megszűnt.)

Időközben több korábban már adományozott címzetes apátságnak, illetve prépostságnak a hitelessége kezdett kérdésessé válni. Tehát az, hogy valóban, fizikálisan is létezett-e ilyen intézmény a középkorban? Így a hercegprímás a Püspöki Kar nevében felkért egy jeles egyháztörténészekből álló bizottságot e kérdések hiteles, megnyugtató tisztázására. Ők elkészítették „*A magyarországi apáti és préposti címek oklevelek alapján kijavított jegyzéke*” című összeállítást, amely nem került kinyomtatásra, kéziratban maradt. E kutató csapat középkori oklevelek áttanulmányozása során jutott el azokra a következtetéseire, amelyeket a Püspöki Kar 1922 október 11.-én tartott konferenciáján el is fogadott. Ezen revízió tehát a korábban adományozott címeket érintette. Így a pécsi egyházmegyében ez a dokumentum csupán 15 apátságot és 5 prépostságot sorol fel, mint amelyek címeit el lehet adományozni. A nem létező apátságok közé sorolja a szásvárit is. Méltán. (Amúgy minden tisztázó szándéka ellenére, azért tartalmaz néhány hibát is ez az összeállítás, amelyekkel viszont most nem kívánunk foglalkozni.)

A korábban megadományozott, kinevezett címzetes apátok és prépostok hasonló papi jelvényeket viseltek, mint a valóságos apátok, illetve prépostok. 1930-tól elsősorban e miatt, továbbá azért is, hogy a főpásztor papi jelvényeitől világosan megkülönböztethetőek legyenek szabályozták a címzetes apátok viseletét. Ezek szerint csak piros (rubinszínű) gombokkal és szegéllyel ellátott reverendát hordhattak, de a lila birétum („papsapka”) helyett csupán lila bojtjal

ellátott fekete birétumot használhattak. A püspök engedélyével a szentmisék, vesperák, litániák, körmenetek alkalmával „mitra simplex”-et (egyszerű süveg), drágakő nélküli, lila színű zsinóron függő mellkeresztet és csak egyetlen drágakővel díszített gyűrűt viselhettek, pásztorbotot pedig abszolút tilos volt használniuk. (A mellkeresztet és a gyűrűt a nem pontifikális szerepeken kívül nem viselheték.)⁸

Azt gondolnánk, hogy a szászvári apáti cím realitásának kivizsgálását követően már csupán a koroncóit fogják adományozni, de ez mégsem így történt. Talán nem járunk messze a valóságtól, ha ennek az okát abban találjuk meg, hogy a trianoni területek elcsatolása miatt ezen adományozható címekben is megfogyatkoztak a megmaradt egyházmegyéink, amint erre fentebb már utaltunk is.

Dr. Sipos István lesz az utolsó címzetes szászvári apát, aki 1931-től 1949-ben bekövetkezett haláláig viseli ezt a titulust. Sipos István a 20. század legtöbbet idézett magyar egyházjogásza a nemzetközi szakirodalomban. 1906-ban a pécsi szeminárium egyházjogtanári kinevezését követően szentelte életét a kánonjognak, amúgy a doktori disszertációját még katekétikából írta. Elismertségét a latinul írott fő művének az „Enchiridion iuris canonici”-nek köszönhette. Ez a több kiadást megért könyv világos fogalmazásával, viszonylag rövid, kezelhető formában szinte minden gyakorlati jogértelmezési problémára kitérő megalapozott választ nyújtott, amelyben a jogdogmatikai, jogfilozófiai és jogtörténeti szempont egyaránt érvényesült. Így nem véletlenül használták kurrens tankönyvként a II. Vatikáni Zsinatig a világ sok szemináriumában.⁹

A koroncói (koromszói) apáti címet 1925-ben kezdték el adományozni. Tehát így az a furcsa helyzet állott elő, hogy egy hajdani apátságot párhuzamosan két elnevezéssel is adományoztak. Ezek közül a tudományosan bizonyítható, a középkorban valóban létező, régészetileg is jórészt feltárt csupán az utóbbi: Máza határában.

Az első címzetes koroncói apát a bonyhádi születésű Virág Ferenc szekszárdi plébános, alesperes, tiszteletbeli pápai kamarás lett, de nem sokáig mivel a következő évben pécsi megyéspüspökké nevezték

ki. Így természetesen megvált ettől a címtől, amely ezután egészen 1931-ig üresedésben maradt. Ekkor szintén egy szászvárdi plébános Kiss Lajos lett a koroncói apát, aki 15 éven át viseli.¹⁰

1946-ban Nagy István szászvári plébános kapja meg Virág Ferenc megyéspüspöktől e címet. Nagy István ezt annyira megtisztelőnek tartotta, hogy még a szászvári parókia történetébe is bemásolta az egész kinevező szöveget. Ebből idézünk az alábbiakban:

„Emlékezetül adjuk mindazoknak, akiket illet, hogy mi alulírottak, mint a pécsi egyházmegyének Isten kegyelméből és az Apostoli Szentszék jóvoltából ez idő szerint való püspöke, miután a két szörnyűséges világháborút követő nehéz időkben a királyi hatalom és főkegyúri jog gyakorlása a Magyarországra szakadt súlyos válságok miatt megszűnt...”

Így indul a formulás bevezető rész, majd a Szentszék által a püspökökre átruházott kompetenciának a magyarázatával folytatódik. Ezt követően pedig a kinevezés indokolása következik: *„... ezidőszerint üresedésben levő Koroncói címzetes apátságot, tekintettel azon hosszas értékes és buzgó lelkipásztori munkásságára, melyet Nagy István kerületi esperes, szászvári plébános immár több, mint négy évtized óta kifejtett és kifejt, az említett koroncói címzetes apátságot jelen soraink erejével minden jogaival együtt neki adományozzuk.”*¹¹

Nagy István apátplébános 1960-ban elhunyt, Szászváron temették el. Ezután valószínűleg évtizedeken keresztül nem adományozták e címet, legalábbis az 1963-ban megjelent sematizmusban üresedésben lévőknek tekintik. Amúgy a kommunista érában sematizmusokat sem jelentettek meg. Talán az enyhülés jeleként értékelhető, hogy 1981-ben már ismét kezdik adományozni e titulust. Ekkor Domosvay Lajos kiérdemelt esperes, volt hosszúhetényi plébános kapja, 1991-ben pedig dr. Kántor József nyugalmazott plébános viseli a koroncói apáti címet.¹²

Archantológiai vizsgálódásunk zárásaképpen összeállítottuk a szászvári apátok listáját, amelyet egy táblázatban mellékelünk is. E cím viselésének a presztizsét mutatja, hogy zömében (60 %-ban) az egyházi középréteghez tartozó, a püspöki tanácsadó testületet alkotó

kanonokok nyerik el. A szászvári apáti címmel jutalmazott plébánosok szolgálati helyeit áttekintve jelentősebb települések, városok, kisvárosok lelkipásztorai voltak a kinevezésük idején. Amúgy ők is a „szászvári apát” titulus elnyerését követően, nem sokkal később már magasabb egyházi beosztásba kerülnek, általában kanonoki stallumot elnyerve.

Patton Gábor

Jegyzetek:

1. Blandl György: A pécszegyházmegyei apáti és préposti címek történeti múltja. Kézirat. Pécs 1946 In: Pécsi Egyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: PEL. rövidítéssel) PEL_I.1.a.1_1946_1700_0010,_0011. Bánk József: A címzetes apátok és prépostok újabb jogi helyzete Magyarországon. Különnyomat a Rotter Antal Emlékkönyvből. Bp. 1941-18-44. p.

2. Magyar Nemzeti Levéltár. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MNL. OL. rövidítéssel) A 57 Libri regii 31. k.-220-221. p., 38. k.-308. p. Patton Gábor: A koromszói apátság kutatása. In: Baranya (1994-95. évf.) 1995-142. p.

3. MNL. OL. A 57 Libri regii 43. k.-424. p., 47. k.-237-238. p., 49. k.-179. p. Patton Gábor: i. h. Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok 1100-1900. Esztergom 1900-367. p. Brüstle Josephus: Recensio universi cleri diocesis Quiqueecclesiensis. Pécs 1880 IV. k.-537. p.

4. Patton Gábor: i. h. itt leközölve a kinevezési irat is MNL. OL. KANC. 11843/1792 sz.

5. PEL_I.1.f.2_1801-13. p., _1829-8. p.,_1836-10. p.,_1837-41-42. p.,_1839_9. p.,_1840-10-11. p.,_1844-9. p.,_1848-16. p.,_1850-4. p.,_1852-5. p.,_1853-5. p.,_0855_55. p.,_1857-64. p.,_1858-5. p.,_1859-9. p.,_1860-9. p.,_1861-9. p.,_1862-9. p.,_1863-9. p.,_1864-9. p.,_1865-9. p. Patton Gábor: Jordánszky Elek címzetes szászvári apát és tinnini püspök élete és a „Jordánszky-kódex”. In: www.szaszvariplebania.hu

6.PEL_I.1.f.2_1868-9. p.,_1869-9. p.,_1871-9. p.,_1872-10. p.,_1874-10. p.,_1875-11. p.,_1877-11. p.,_1881-12. p.,_1883-14. p. Patton Gábor: A szászvári plébániatemplom centenáriuma. In: Szászvári Hírek 2023 dec.-12. p.

7.PEL_I.1.f.2_1885-15. p.,_1887-14. p.,_1889-16. p.,_1891-16. p.,_1893-20. p.,_1895-20. p.,_1898-16. p.,_1900-17. p.,_1901-17. p.,_1903-20. p.,_1906-19. p.,_1908-19. p.,_1910-20. p.,_1912-20. p.,_1914-20-21. p.,_1917-16-17. p.,_1922-13. p.

8.Blandl György: i. m. PEL_I.1.a.1._1946_1700_0012,_0013. Bánk József: i. m.-18-44. p.

9.PEL_I.1.f.2_1931-14. p.,_1934-11., 15. p.,_1937-10.,14. p.,_1940-11., 14. p.,_1943-10.,13.p.,_1948-5. p. Erdő Péter: Magyar kánonjogászok az egyetemes egyház történetében. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. Regnum. (18. évf.) 2006/1-2. sz.-12-13. p.

10.PEL_I.1.f.2_1925_13-14. p.,_1927-13. p.,_1931_14. p.,_1934_14. p.,_1937-13. p.,_1940-13. p.,_1943-10. p.,_1948-5. p.

11.Historia Parochiae Szász PEL_III.128_Szaszvar_historia_vol_II_0105

12.A pécsi egyházmegye schematizmusa. Szerk.: dr. Csigi Imre és dr. Kneip István Pécs 1981-159. p. A pécsi egyházmegye schematizmusa. Szerk.: Fricssy Ádám Pécs 1991-132. p.